

12 Archeologie dětství

Velký nepřítomný

V roce 1985 se kulturním historikům dostala do rukou pozoruhodná knížka dvou absolventek pařížské *École des Hautes Études en Sciences Sociales* o životě dětí „ve stínu katedrál“. Obě autorky Danièle Bidonová a Monique Clossonová v ní bez rozpaků nazvaly dítě „velkým nepřítomným v historii“. S výjimkou průkopnického díla Philippa Ariése (1973), s nímž autorky nepřímo zdvořile polemizují, a sborníku, vydaného Lloydem De Mausem (1974/1975), k němuž nepřihlížely, neměly totiž na počátku své práce příliš na co navázat. A tak se obě autorky vydaly vlastní, poněkud netradiční cestou. Kromě klasických pramenů psaných zahrnuly mezi své zdroje v hojně míře i prameny ikonografické. Při kvalitě sbírky středověkých rukopisů pařížské *Bibliothèque Nationale* mohly ovšem pro období vrcholného a pozdního středověku snadno překročit onu nebezpečnou hranici mezi pouhou „ilustrací“ a řádnou ikonografickou „dokumentací“, a vytvořit tak ucelený obraz života francouzských, hlavně královských, šlechtických a měšťanských dětí ve vrcholném a pozdním středověku. Soustředily se na období od prenatalního období až do sedmi let, což byl podle encyklopedie ze 13. století od Bartholomea Anglica (*De proprietaribus rerum*) věk, který definitivně „sází zuby“, a tedy zřetelná biologická hranice končícího bezstarostného dětství.

Ale co na územích a v obdobích, která postrádají dostatek vhodných psaných a ikonografických pramenů? Co třeba v Čechách v období raného, ale do jisté míry i vrcholného středověku? Zde zřejmě nezbývá nic jiného než spolehnout i na možnosti archeologie, které zůstávají stále ještě nevyužity. Ale je vůbec archeologie schopna poskytnout alespoň nějaké informace o světě dětí? Je jich zatím opravdu jen málo, ale nejsou v té všeobecné nouzi zase tak docela bezvýznamné. Zejména je tomu tak ve středověku starším, kdy nejsou v Čechách k dispozici téměř žádné jiné prameny.

Smrt svědčí o životě

Domnívat se, že by snad archeologie byla sama o sobě schopna poskytnout relativně ucelený obraz o dětském životě, o světě dětí,

by bylo naivní. Povaha archeologických pramenů to prostě neumožňuje. Záleží totiž především na tom, zda ta která akce dětí, rodičů, nebo postoje celého společenství obklopujícího děti, doznala svého materializovaného vyjádření v podobě archeologického pramene. A potom ve značné míře také na tom, co z takové „ideální materiální stopy“ vůbec přežije degradační a destruktivní procesy, jimž jsou archeologické prameny zákonitě v zemi vydány. Je to trochu mnoho omezujících podmínek, ale opravdu nemáme jiné možnosti. Ale i tak snad přičiněním archeologů postupně vznikne alespoň neúplná mozaika, složená z jednotlivých, možná vzácných kamínek, často zatím jen singularit, které archeologie nabídne i ostatním vědám o člověku, zvláště těm blízkým, historii, etnologii a kulturní antropologii, k dalšímu společnému zhodnocení a ucelení sítě poznatků.

Je podivuhodným paradoxem, že o životě dětí v raném středověku nás nejlépe informuje jejich smrt a vše co s ní souvisí. Většina našich archeologických poznatků o dětech totiž pochází z pohřebišť a nikoliv ze sídlišť. Zatímco jediné krátkodobě zkoumané raně středověké pohřebiště v Lumbeho zahradě, náležející k nejstarším fázím života na Pražském hradě, vydalo k našemu tématu nejeden zajímavý poznatek, z výzkumu vlastního Pražského hradu, trvajících více jak 60 let, nemůžeme až na pár drobností o životě dětí přímo odvodit vůbec nic. O mnoho lepší to není ani v pozdějších dobách ve středověku vrcholném. Rozsáhlý, desetiletí trvající a na nálezy bohatý archeologický výzkum v Sezimově Ústí, zaniklém náhle v roce 1420, nás přímo přiblížil světu dětí hlavně několika hliněnými hračkami z tavných hrnčičských dílen. A v podstatě totéž zjišťujeme i na jiných lokalitách, třeba na jednom z nejdůležitějších výzkumů středověkých měst v Čechách, ve starém Mostě. Podrobný archeologický výzkum tří usedlostí na zaniklé středověké vsi Svídna na Slánsku nevydal nějaké přímé svědectví o dětech vůbec žádné. A tak by bylo možno pokračovat dále...

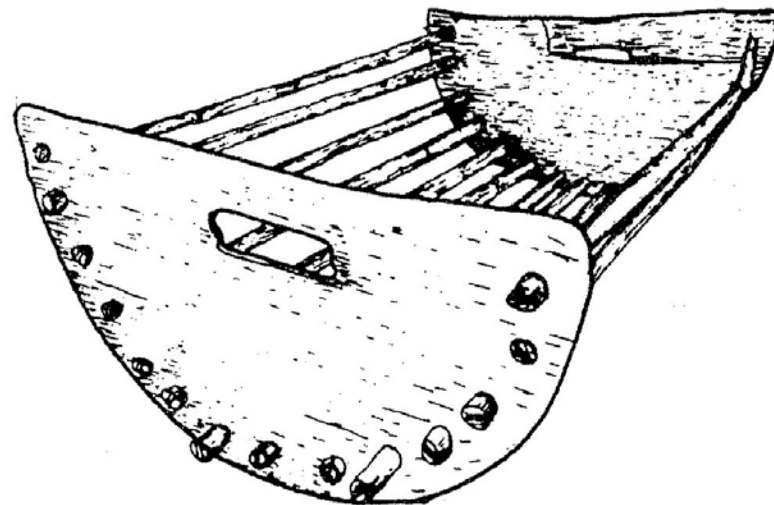
Pohřebiště, na něž zatím především spoléháme, nás o životě dětí informují několika způsoby: podílem dětí na pohřebišti, umístěním jejich hrobů v rámci pohřebiště, biologickými znaky a patologickými stopami na dětské kostře, její úpravou v hrobě, množstvím, kvalitou a rozmístěním různých předmětů vložených do hrobu a řadou dalších indicií. Věnujme pozornost alespoň některým z nich jako příkladům.

Dětská úmrtnost a infanticida

Již letmý pohled na raně středověké pohřebiště jako celek nás výmluvně informuje o situaci dětí. Na většině dostatečně velkých kostrových pohřebišť z raného středověku připadá na dětské pohřby 40–60 procent z celkového počtu pohřbených. Ve skutečnosti musel být podíl zemřelých dětí ještě poněkud vyšší, neboť jen málokdy se podaří bezpečně identifikovat novorozence nebo dítě před dovršením půl roku. Vysvětlení tohoto stavu nespočívá jen v malé schopnosti zachování slabých kostí novorozenců v zemi, ale zčásti jistě i ve zbavování se nežádoucích jedinců, tedy v infanticidě. Její existence v raném středověku je nepochybná a písemné prameny církevní povahy z mnoha evropských zemí, zejména penitenciáře, ji spolehlivě dokládají, protože církev vynakládala nemalé úsilí na její vykořenění.

Výklad vysoké úmrtnosti dětí, včetně infanticidy, nemůže být zcela úkolem samotného archeologa, ale několik slov na vysvětlení je nutných. Děti, s nimiž se setkáváme na pohřebištích a jejichž hroby mají standardní úpravu, opustily tento svět povětšinou nenásilnou smrtí – napadením infekcí v důsledku špatných hygienických poměrů, vlivem nechtěného zranění nebo alimentálních obtíží, zejména asi při převádění z kojení mateřským mlékem na stravu obvyklou mezi dospělými, a vůbec vlivem špatné, případně nedostatečné výživy. Naproti tomu někteří novorozenci (jejich podíl bývá na pohřebištích malý) museli patrně opustit tento svět násilně. Na pohřebištích chybějí potom kromě jiného také proto, že existence na pohřebišti je v jistém smyslu pokračováním existence na sídlišti, ovšem pouze těch dětí, které jsou společenstvím akceptovány. K nim nežádoucí jedinci nepatří. A tak jsou zřejmě deponováni mimo pohřebiště, odhozeni nebo zahrabáni kdekoliv.

Nemá smyslu podrobněji popisovat způsoby infanticidy. Historici a zejména etnologové jich znají dostatek, a tak pouze pro ilustraci uvedme dva z nich. V některých společnostech jako třeba na Islandu nebo v grónské vikinské kolonii je nově narozené dítě záměrně vystaveno nepříznivým podmínkám (přežije – nepřežije), v jiných případech bylo preferováno zadušení, maskované v době, kdy již církev infanticidu pronásledovala, údajným zalehnutím na společném loži s rodiči. Tlak církve na oddělené spaní těch nejmenších a rodičů a posléze prosazení tak jednoduchého zařízení, jakým je prostá kolébka, doložená v Čechách ikonograficky po roce 1300, a nově archeologicky zjištěná v zemnici



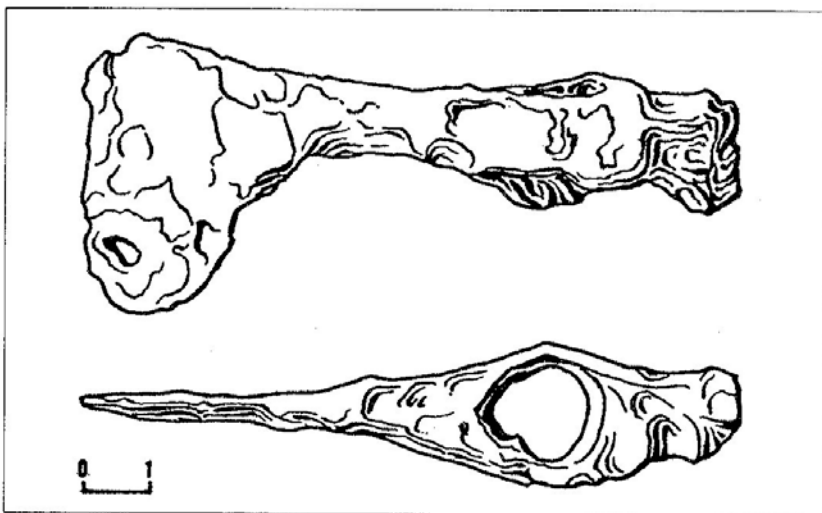
První český nález dětské kolébky přenosného typu – Čáslav, Žižkovo náměstí, zahloubený objekt z doby před rokem 1300 (nepatrně rekonstruováno, délka cca 86 cm). Přibližně shodně konstruované, ale závěsné kolébky byly užívány na Podkarpatské Rusi ještě nejméně mezi léty 1920–1930 (podle výzkumu M. Tomáška)

ze 13. století, odkryté na náměstí v Čáslavi, patří k tomu nejlepšímu, co bylo ve prospěch dětí vynalezeno a rozšířeno.

Malý rarach

Na některých raně středověkých pohřebištích zjišťujeme občas shluky dětských hrobů. Ne, že by naprosto všechny dětské hroby ležely v jedné části pohřebiště, ale jisté menší nápadné koncentrace občas pozorujeme. Je to náhoda nebo kulturní fenomén, který má své vlastní příčiny a hlubší kořeny? Jeden z možných výkladů spočívá v respektování sourozeneckých a vůbec širších rodinných svazků. Ale pokud nebude možno tento výklad potvrdit alespoň pomocí sérologické analýzy, lépe však vzájemným srovnáním DNK, měli bychom přihlížet i k dalšímu možnému, spíše kulturně-psychologickému výkladu, který ostatně nijak zvlášť výkladu předcházejícímu, „příbuzenskému“, neprotiřečí.

Vydělování některých hrobů dětí (mimochodem trvajících hluboko do novověku a snad místy i dodnes, v případě dětí, které zemřely v útlém věku tak rychle, že je nebylo možno pokřtít) může být vloženo i ze vztahu rodičů k nově narozeným dětem. Narození dítěte



Miniaturní bojové sekerky a nepoměrně dlouhé nože lze nalézt v dětských hrobech na pohřebišti raně státní elity v Lumbeho zahradě (Bažantnici) při Pražském hradě, konec 9. až 10. století. Obojí označuje příslušnost dítěte do rodiny některého bojovníka z knížecí družiny

v mnoha archaických společenstvích, žijících na nejisté hranici mezi dostatkem a nouzí, může představovat ohrožení. Navíc se vstupem křesťanství do starobyklých agrárních společenství došlo k jisté symbióze prastarého strachu z nedostatku, hladu a strachu z démona, nyní ďábla, který to vše může způsobovat, a tento psychický komplex, svou obavou, rodiče projektují do dítěte, zejména do těch jedinců, kteří jsou nadbyteční, nebo kteří nejsou ještě společenstvím akceptováni.

Podle Lloyda De Mause byly děti, a to i větší, po celý středověk, i v době pozdější, silně zatíženy projekcí strachu rodičů, doslova byli příjemci jejich obav. Příliš křičící dítě bylo podezřelé z čehosi nepěkného, nebezpečného, a dítě, které se jakkoliv vymykalo běžnému standardu, bylo automaticky v nebezpečí, že bude považováno za ďáblova podstrčence nebo že spáchalo nějaký hřích, a tak ohrožuje své okolí. Ještě ve druhé polovině 17. století se vyskytovala pochybnost, zda dítě vůbec může být nevinné. A tak vydělování části pohřbů dětí může mít i příčiny, tkvící spíše i v celkové mentalitě rodičů, v jejich strachu, než jen v respektování příbuzenských svazků. V některých úvahách nechybí ani názor, že i současná celkem dobromyslná charakteristika dětí jako „malý ďáblík“, „rarášek“, nebo *little pest* – „malý škůdce“ a podobně odráží cosi z dávno zasutého archaického hodnocení dětí.

Prkénko a zavinití

Vzácně nám archeologické nálezy umožňují nahlédnout i do způsobů péče o děti. Na malém, zatím předběžně publikovaném hřbitůvku z konce 9. a z počátku 10. století, zjištěném na známém keltském oppidu Závist u Prahy, který svou nepatrností a izolovaností umožňuje nejintimnější náhled do světa dvou rodin, byl objeven pozoruhodně upravený hrob dítěte, jehož „kostřička“ podle detailního pozorování autorů výzkumu ležela na prkénku, které mělo vrubovitě vyřezávané okraje. Autoři tohoto výzkumu správně usoudili, že je to stopa po znehybnění malého dítěte, nejspíše pomocí pevného popruhu.

O jiných způsobech imobilizace kojenců zavíjením pomocí širších pruhů látky svědčí ikonografické prameny a prohlížíme-li podrobněji úpravu některých dětských koster v hrobech, zjišťujeme, že vedle koster volně uložených v přirozené anatomické poloze nebo dokonce volněji rozložených nalézáme vzácně i kostry jakoby stažené, které jsou zřetelně užší, než je jejich přirozená šířka. Zde samozřejmě nemůžeme u všech dětí, zejména u dětí odrůstajících, bezpečně rozlišit, zda se jedná výhradně o specifickou úpravu těla mrtvého při vkládání do hrobové jámy, nebo zda bylo dítě uloženo tak, jak bylo za živa zavíjeno. Ale u některých menších dětí se můžeme spíše domnívat, že byly v těchto případech skutečně pohřbeny tak, jak byly za živa zavíjeny, to jest někdy do podoby „egyptské mumie“. Tento způsob pevného zavinití je mimořádně zřetelně předveden na malbě jedné kazety stropu kostela ve švýcarském Zillisu (Graubünden) ze 12. století, včetně detailu pevného stažení v místech kotníků.

Zavíjení dětí, někdy za použití prkénka, nesrovnatelně těsnější, než je praktikováno v současné době, mělo ve středověku několik navzájem se protínajících „významů“. Prvním z nich je zajistit podle tehdejších představ, aby dítě dobře a rovně narostlo. Františkán Bartholomeus Anglicus (asi roku 1230) ve své encyklopedii napsal, že údy dětí jsou křehké a je třeba bránit tomu, aby se neohýbaly nebo jinak „ďábelsky“ neutvářely. Vázání má také ochránit dítě před vnějšími vlivy, čímž se v raném středověku nerozumí jen vlivy klimatické, ale i dotírání všudypřítomných zlých sil. A protože je dítě také zatíženo projekcí strachu rodičů, tak zvláště neklidné dítě může být pokládáno za ovlivněné zlým duchem a mohlo by tedy samo sebe poškozovat nebo naopak ohrožovat své okolí. Pevné zavinití, případně za použití prkénka,

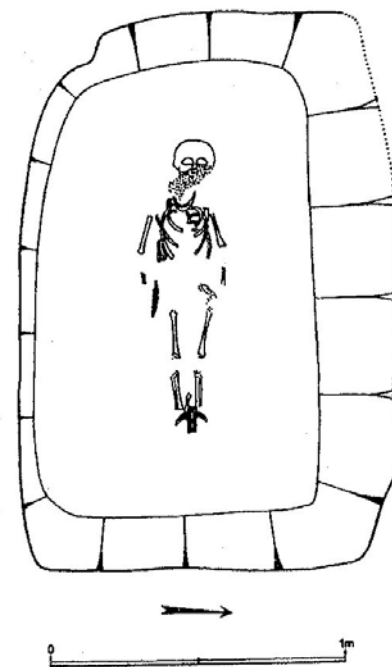


Vyobrazení jednoho z „těsných“ způsobů zavinutí dítěte pruhem plátva („povijanem“). – Narození Krista, výřez z kazety malovaného dřevěného stropu v Zillisu (Švýcarsko), 12. století

tedy důkladná imobilizace, ale i ochranný obal, tomu všemu bránilo. Nicméně často věci a jevy, které mají magickou formu, mívají i své racionální jádro. Imobilizace dětí v raném věku usnadňuje jejich manipulaci a transport a vede podle psychologů zprvu ke spavosti, pasivitě a nakonec přispívá později i k poslušnosti. Co vlastně jiného potřebují rodiče ve společenství, kde dětí je nadbytek a kde všechny síly musí být soustředěny spíše na získání živobytí pro všechny než na individuální péči?

Osobní status

Přes všechny náznaky „tvrdého“ vztahu k dětem v raném středověku i mnohem později, shodují se autoři v tom, že to nevyklučuje obyčejnou lidskou lásku k nim, přesněji k těm dětem, které jsou akceptovány. Některým dětem se dokonce dostávalo zvláštní pozornosti a byly opatřeny do hrobu rolničkou, která je měla za živa chránit před zlem, nebo alespoň zajišťovat jejich bezpečnost signalizací jejich pohybu. Některým dětem také náležel uvnitř komunity, ve které žily, i značně vysoký osobní status, patrný z uspořádání jejich hrobu a z vložené pohřební výbavy. Na pohře-



Hrob asi tříletého dítěte, velmi pravděpodobně chlapce, z pohřebiště v Lumbeho zahradě (Bažantnici) při Pražském hradě, H 65 (20/73). Do neobvykle velké jámy, která je považována za jeden z příznaků vyššího sociálního statusu, byl po boku dítěte uložen větší železný nůž a na nohách byl připjat pár miniaturních ostruh, které jsou v daném kontextu velmi pravděpodobně znakem vyšší sociální bojovnické vrstvy a připomínají nárok na dědičné příznání takového zvláštního statusu, konec 9. až první polovina 10. století

bišti v Lumbeho zahradě u Pražského hradu (konec 9. až počátek 11. století), kde jsou pohřbeni příslušníci raně státní elity obklopující přemyslovského knížete, nalézáme některé dětské hroby mimořádně vybavené. Jedno z dětí (Praha-Hrad, Lumbeho zahrada H 67/H 14-73), které se nedožilo nejspíše ani půl roku a z něhož zbylo jen několik fragmentů rozpadajících se kostí, mělo v místech, kde bylo možno očekávat nález hlavy, 11 zlatých záušnic s očkem. Srovnatelným bohatstvím jsou na témže pohřebišti vybaveny tak tři až čtyři další hroby starších jedinců. Na celém českém území je to zcela jistě jeden z bohatších a tedy asi významnějších hrobů – a přitom je to hrob kojence!

Ještě výmluvněji indikuje osobní status dítěte výbava dalšího dětského hrobu z Lumbeho zahrady (H 65/H 20-73). Nedospělý jedinec, klasifikovaný jako infans II, nejspíše chlapec ve stáří do tří let, byl vybaven dvěma miniaturními ostruhami a nožem, jehož zbytková délka byla 13 cm, a několika dalšími méně významnými drobnostmi. Miniatury předmětů (například ostruhy nebo sekerky aj.), nalézané v dětských hrobech, bývají někdy dost povrchně považovány za hračky. Ale 13 cm dlouhý korodovaný a tedy původně delší nůž, ve skutečnosti jistě delší o nezachovanou dře-

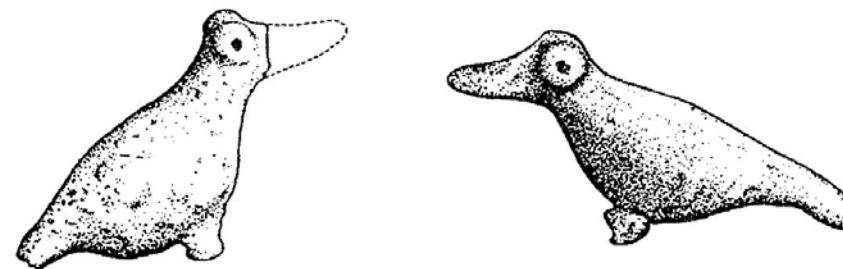
věnou rukojet', je v rukách tříletého hochy, který vzdor připnutým ostruhám s obtížemi dosáhl koni alespoň na břicho, je sotva jen dětskou hračkou. V proporcích k velikosti dětského těla, například k délce stehenní kosti, je to fakticky zbraň, jíž se ovšem tříleté dítě těžko může bránit. A tak nezbyvá než usoudit, že tento větší nůž je spolu s miniaturními ostruhami statutárním znakem příslušnosti k významnější rodině, kde chlapci se mohou stát jezdci-bojovníky a kde tomuto chlapci byl takovýto status již jako dítěti přiznán, nebo byl alespoň předpokládán. K potvrzení této domněnky dodejme, že sama neobyčejná velikost a objem vlastní hrobové jámy (dochovaná kubatura cca 1,2 m³, horní plocha hrobu cca 2,4 m²) patří v rámci pohřebiště k těm nepřiměřeně větším a mezi hroby dětskými vůbec k největším. Jak statistickou analýzou prokázali Laco Hrdlička a Jan Frolík, již i samotná velikost jámy, korelující významně pozitivně s kvalitou a množstvím vložených předmětů, má sama o sobě značně vysokou statutárně-indikativní hodnotu.

Obdobný statutární význam má i miniaturní sekerka. Nacházíme ji nejen v Lumbeho zahradě, ale též na venkovských pohřebištích, dokonce i na zmíněném již zapadlém hřbitůvku na Závisti. Zde byla položena na tělo děcka, které ještě neodrostlo prkénku a zavnutí. I ona je s vysokou pravděpodobností znakem „budoucího“ bojovníka, ovšem pravděpodobně jiného, nižšího statusu. Sekera je totiž zbraní bojovníka pěšího, zbraní, která naopak jezdce, především jeho koně účinně ohrožuje.

Tak bychom se mohli pokoušet hledat statutární významy u dalších předmětů, souborů kovových šperků, skleněných perel a vůbec všeho, co doprovázelo děti na té nejdelší a poslední cestě. Že je to legitimní požadavek a otevřený problém, naznačuje známá a občas citovaná pasáž ze skandinávské ságy o Ynglingzích, z níž vyplývá, že čím více předmětů doprovázelo mrtvého na onen svět, tím bohatším tam měl být. Tedy osobní postavení na onom světě může být nějakým způsobem spojováno s postavením zde na tomto světě, a proto možná i naopak.

Epilog

Když francouzský historik Philippe Ariés jako jeden z prvních soustavněji studoval problém dětství v minulosti, byl patrně poněkud udiven a zaskočen „drsností“ vztahu rodičů a vůbec dospělých k dětem. Humanistická tradice francouzské kultury vedla ho patrně už k vzepření se uvěřit v plném rozsahu tomu, co zjišťoval. A tak



Svět dětských her a hraček lépe poznáváme až v období vrcholného a zejména pozdního středověku. Nálezů středověkých hraček činností archeologie rychle přibývá v celé Evropě. Dvě dětská chřestítka, objevená amatérským výkopem v třicátých letech minulého století v Sezimově Ústí (okres Tábor), byla ve své době velkou vzácností; obě hračky jsou datovatelné před rok 1420

unikl z oblasti dotírající a znepokojující, patrně necelé pravdy zvláštním sdělením, že „dobří rodiče nezanechávají stop v prameňech“. Zkušenost archeologa stojícího na počátku práce je v mnohém podobná. Vše, co dosud zjišťujeme o životě dětí v raném středověku, se podstatně odlišuje od toho, na co jsme zvyklí v současné době (odhlížejíce ovšem od kriminálních excesů), kdy se v evropské kultuře asi od poloviny 20. století pozvolna začíná prosazovat empatický, chápavý přístup k dětem. Evropská kultura k němu podle zkoumání Lloyda De Mause dospěla po dlouhé cestě od období převažující infanticidy (masivně asi od 4. století n.l.), přes opouštění odkládáním a předáváním nežádoucích dětí (mezi 4.–13. stoletím), dále přes období ambivalentního vztahu, který nastupuje přibližně ve 14. století a trvá významně přibližně do 17. století. V této době stojí dítě pod jakousi ochranou mariánského kultu a počty vyobrazení Madony s děckem jsou tehdy, kromě Ukřížování, tou nejvýznamnější ikonografií. Dítě je stále ještě poněkud „nebezpečné“, ale je možno a nutno ho korigovat – především bitím. Tehdy jsou také děti poprvé ve větší míře instruovány prostřednictvím školy, která má ovšem stále ještě ve znaku metlu. Do dalších laskavějších fází vztahu dospělých k dětem středověcí lidé obecně nedospěli, když nepatrně, tak jen ve vyšších vrstvách společnosti. Agrární prostředí zůstávalo některými svými rysy v zajetí minulosti až daleko do novověku. To v žádném případě neznamená, a naznačují to i nálezy milodarů a přídavek v hrobech, že by rodiče byli ke svým dětem neteční a zcela bez citu.

Je osudem archeologa, že svět dětí a jemu odpovídající svět dospělých, oba neoddělitelně spojené, sleduje díky povaze svých pramenů poněkud jednostranně a navíc v době, kdy se nežádoucí děti odhazovaly do řek a na hnojiště a kdy naděje nově narozené holčičky na přežití se odhaduje tak 10 : 17 nebo menší, pokud nebyla náhodou prvorozcem. Ale i v těchto dobách, „čte-li“ archeolog pozorně za pomoci různých humanitních věd v souboru archeologických pramenů, který je k dispozici, nachází i on indicie proti mínění Philippa Ariése dosvědčující, že i rodiče dobří, měřeno ovšem tehdejšími měřítky, sem tam nějakou stopu zanechají. Stopy ochrany alespoň některých dětí, nebo jejich „ocnění“ občas nacházíme. A naopak, ledacos z temných stránek lidského chování, jak je postihuje přístup Lloyda De Mause, vychází najevo i z pramenů archeologických a musí být do obrazu kultury, zejména raného středověku, kterou se snaží archeolog rekonstruovat, doplňováno. A to i z oblastí, které se zdají od archeologie na první a povrchní pohled dost vzdálené.

Neboť archeologie, součást komplexu věd o lidské minulosti, není a nemůže být jen pouhou hrou s artefakty, i když hrou sebevíc inteligentní a důmyslnou.

13 Archeologie a její postprocesuální debata. Tři pražské přednášky Iana Hoddera

Začátkem března roku 1992 přednesl na pozvání ředitele pražského Archeologického ústavu britský archeolog z univerzity v Cambridge Ian Hodder tři přednášky zaměřené na demonstraci základních principů symbolicko-strukturální větve postprocesuální archeologie, užívaných při interpretaci hmotných pramenů. Debata mezi procesualisty a postprocesualisty byla tehdy neobyčejně živá a zdálo se, že postprocesualisté mají navrch.

Tři přednášky, byť sebezajímavější, by asi sotva stály za zaznamenání v době, kdy „osvěta“ se drala směrem na východ, a tedy i do Prahy, ze všech koutů a někdy i zákoutí světové vědy. Ale vystoupení Iana Hoddera bylo opravdu očekáváno s nevšedním zájmem. Přednášející je totiž čelnou, poněkud kontroverzní osobností současného archeologického teoretického myšlení. A navíc nepostrádá jistých charismatických rysů, které přitahují početnou obec archeologů mladší a střední generace, zejména těch, kteří se jaksí nemohou vejít do současného establishmentu a pro něž je tedy postprocesualismus a jeho varianty také čímsi jiným než jen koncepční a metodickou základnou pro akademickou diskusi.

V první přednášce nazvané „Domestikace Evropy“ se Ian Hodder snažil seznámit posluchače se svou teorií počátků zemědělství a doložit, že problém vzniku a rozvoje raných fází agrární civilizace není pochopitelný jen prostřednictvím postupné selekce kulturních rostlin a zdomácněním vhodných druhů zvířat, ale především a doslova „domestikací“ člověka samého. Domestikace je v autorově pojetí prostředkem sedentarizace, to jest usazení lidských skupin, stabilizace sídel, a to prostředkem velmi mocným. Chápe ji jako soustředění lidí do relativně pevného obydlí a dům od té doby nabývá v životě lidském ústředního významu. Problémem v procesu „domestikace“ člověka, alespoň zpočátku, bylo udržet lidi ve vazbě na dům a přečkat na místě bez pohybu skupiny období mezi nejdůležitějšími vrcholy zemědělského roku, tedy dobu mezi jarní setbou a sklizní a potom delší pauzu mezi sklizní a novou jarní setbou. Dosahuje se toho podle Iana Hoddera silnou kultovně symbolickou náplní interiéru domu. Teprve dlouhým vývojem a plným prosazením agrární civilizace se tato kultovní náplň přenáší z interiéru vně domu, například do